

Menningarminjar í Laxárdalshreppi

Svæðisskráning fornleifa

Eva Kristín Dal

Fornleifastofnun Íslands

FS405-07183

Reykjavík

2008

© Fornleifastofnun Íslands
Bárugötu 3
101 Reykjavík

Sími: 551 1033

Fax: 551 1047

Efnisyfirlit

1.	Inngangur	4
1.1.	Um fornleifaskráningu	5
1.2.	Um svæðisskráningu	8
2.	Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra	11
2.1.	Bæjarhólar og bæjarstæði	13
2.2.	Útihús	14
2.3.	Tún og garðar	14
2.4.	Kvíar og stekkir	15
2.5.	Beitarhús og sel	16
2.6.	Engjar og áveitur	16
2.7.	Útgerðarminjar og veiðiminjar	16
2.8.	Kuml og kirkjugarðar	17
2.9.	Samgönguminjar	17
3.	Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu	18
	Heimildaskrá	21

1. Inngangur

Árið 1989 var fornleifaskráning gerð að lögbundinni forsendu skipulagsvinnu. Síðan þá hefur mikið skráningarstarf verið unnið víða um land. Á skrá Fornleifastofnunar Íslands ses eru nú rúmlega 90.000 fornleifar, sem er líklega um 50% allra minjastaða á landinu.

Fornleifaskráningu hefur miðað þokkalega síðustu ár. Sveitarfélög hafa að mestu borið kostnað af skráningunni, og sjá m.a. kosti þess að eiga tiltækar nákvæmar upplýsingar um legu fornleifa í sínu umdæmi áður en til skipulagsvinnu eða framkvæmda kemur. Enda gæti það orðið kostnaðarsamt að ráðast í björgunaruppgröft ef tilteknum skikum hefur verið ráðstafað þar sem löghelgar minjar reynast vera. Fornleifaskráningu er víða lokið í þéttbýli, t.a.m. í flestum af stærri kaupstöðunum landsins og nokkrum sveitarfélögum, t.d. í allri Eyjafjarðarsýslu og sveitarfélögum sunnan Skarðsheiðar. Á hinn bóginn hefur fornleifaskráningu lítið miðað í þeim sveitarfélögum sem eru fámenn en landmikil og langtum strjálbýlli nú en var til forna. Þar eru margar minjar og eyðibýggðir, og þar bíður mikil skráningarvinna, en kostnaður á hvern íbúa er langtum hærri en í þéttbýlli sveitum.

Hér á eftir gefur að líta nokkrar niðurstöður og yfirlit svæðisskráningar í Laxárdalshreppi í Dalasýslu. Skráningin er liður í stærra verkefni Fornleifastofnunar Íslands sem miðast að því að leita leiða til að styrkja skráningarstarf í fámennum sveitarfélögum sem hafa takmarkað fjárhagslegt svigrúm til verkefna af þessu tagi. Skráningin hlaut m.a. styrk frá Impru og sveitarfélaginu sjálfu en Fornleifastofnun Íslands kostaði einnig hluta verksins. Alls voru skráðar upplýsingar um 769 fornleifar í hreppnum, á 29 jörðum. Ágústa Edwald annaðist skráningu úr grunnheimildum, en Eva Kristín Dal sá um öflun ítarefnis og frágang skýrslu.

1.1. Um fornleifaskráningu

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar í landinu. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum og sér í lagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugunum og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um tegundir og hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathugun, en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir eru til, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum og skipuleg heimildaúttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Af þessum ástæðum er skráningu oftast skipt skráningu í þrjú afmörkuð stig sem í upphafi voru miðuð við hin þrjú stig skipulagsvinnu; *svæðisskráning* var þá gerð fyrir svæðisskipulagsgerð, *aðalskráning* fyrir aðalskipulagsgerð og *deiliskráning* fyrir deiliskipulagsgerð. Á undanförunum árum hefur áhersla á svæðisskipulag minkað en það dregur á engan hátt úr gildi svæðisskráningar sem er nauðsynlegur grunnur frekari skráningar á hverju svæði. Svæðisskráning felst í öflun heimilda um fornleifar á afmörkuðu svæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um ástand og eðli menningarminja á svæðinu, finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu, og að vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felur í sér vettvangsvinnu og miðar að því að

staðsetja og kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulegan hátt. Deiliskráning er síðan nákvæmari úttekt á afmörkuðu svæði og er unnin samhliða áætlanagerð um endanlega ráðstöfun jarðnæðis.

Að auki má minna á að mat á því hvað teljast markverðar fornleifar hefur lengst af tekið mið að sögu lands og þjóðar í heild. Minni gaumur hefur verið gefinn að sérkennum ákveðinna svæða og fornleifum sem eru markverðar í samhengi héraðssögu. Af þessum ástæðum er eðlilegt að fornleifaskráning sé unnin í nánú samstarfi við sveitastjórnir og stofnanir þeirra, og með hliðsjónir af þörfum þeirra.

Hér á eftir verður gerð grein fyrir þeirri aðferðafræði sem liggur að baki svæðisskráningu fornleifa, en fyrst greint stuttlega frá þeim skilgreiningum sem lagðar eru til grundvallar við fornleifaskráningu. Eftirfarandi skilgreiningu er að finna í 9. grein þjóðminjalaga:

Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstaði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænhúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar.

Samkvæmt lögum eru öll mannvirki eldri en 100 ára skilgreind sem fornleifar, en við skráninguna er þó notast við aðeins víðari skilgreiningu. Allar byggingar úr torfi og grjóti

eru skráðar sem og önnur mannvirki sem eru til vitnis um horfið verklag eða tækni. Þar með geta talist elstu steypubyggingar, byggingar úr blönduðu efni (torf, grjót, timbur, steypa, bárujárn) og mannvirki eins og heimarafstöðvar, sundlaugar, upphlaðnir vegir frá því fyrir jarðýtuöld, fiskplön, áveituskurðir og hvers kyns minjar aðrar sem tengjast umbreytingum í atvinnuvegum og lífsafkomu á fyrri hluta 20. aldar. Minjar sem tengjast seinni heimsstyrjöldinni, veru setuliðsins í landinu og framkvæmdum á vegum þess (vegir, flugvellir, braggahverfi, skotgrafir o.s.frv.) eru einnig skráðar. Þær heimildir sem stuðst er við í svæðisskráningu geyma hins vegar yfirleitt mjög lítið af upplýsingum um nútímaminjar og er því ekki að vænta heildstæðs yfirlits um þær fyrr en á stigi aðalskráningar.

Ýmiskonar upplýsingar sem átt gætu heima í menningarsögulegum gagnagrunni rata þó ekki inn í svæðisskráningu fornminja. Þetta eru t.d. heimildir um staðsetningu engja og bithaga, nytjaskóga og veiðistaða. Söfnun slíkra upplýsinga krefst annarskonar gagna og öðruvísi aðferðafræði en skráning eiginlegra fornleifa og er auk þess mun viðurðanlegri á stigi aðalskráningar. Þar sem til eru nærtækar upplýsingar um gróðurfar og búskaparskilyrði fyrir einstakar jarðir (t.d. í sóknarlýsingum og héraðssöguritum) er þeim þó safnað saman á stigi svæðisskráningar.

Það er ennfremur skýrt af ofangreindri skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnugreinum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari víðu skilgreiningu hefur verið fylgt við gerð fornleifaskrárinnar og í anda hennar eru einnig skráðir staðir eins og orrustustaðir, skilgreinanlegir staðir þar sem atburðir, sem tengjast sögu og bókmenntum Íslands, hafa átt sér stað og staðir þar sem draugar eiga að hafa haldið til. Dæmi um staði sem eru ekki skráðir eru eyktamörk sem eru ekki manngerð og drangar sem kallaðir eru nátttröll, en það heiti virðist oftast vera tegundargreining á náttúrumyndunum frekar en að sagnir séu um að tröll hafi dagað þar uppi. Þar sem slíkar sagnir eru til staðar, eru þær auðvitað skráðar. Á hinn bóginn eru öll grettistöskráð. Hvað er skráð og hvað ekki er því vitanlega umdeilanlegt en byggir fyrst og fremst á því að fyrirsjáanlegt sé að gagn megi hafa af upplýsingunum.

1.2. Um svæðisskráningu

Við upphaf svæðisskráningar fornleifa er gert yfirlit um sögu byggðar á hverri jörðu, jarðir og jarðatakmark skilgreind. Helstu heimildir við þessa vinnu eru jarðabækur frá ýmsum tímum, sölubréf og landamerkjalyásingar. Þá er farið skipulega yfir vísbendingar um menningarminjar á hverjum stað, þ.e. túnakort og örnefnaskrár. Að því loknu er leitað í beinum heimildum um fornleifar á ýmsum stöðum, s.s. í fornleifaskýrslum.

Notagildi svæðisskráningar eru ákveðin takmark sett og hún getur aldrei komið í stað vettvangskonunnar (aðalskráningar). Í fyrsta lagi takmarkast svæðisskráning við þá flokka heimilda sem eru aðgengilegastir og gefa heildstæðasta mynd af menningarminjum á viðkomandi svæði. Er þar um að ræða jarðabækur, fornleifaskýrslur, örnefnaskrár og túnakort. Aðrar heimildir eins og t.d. ævisögur eða ferðasögur, sem oft geyma nákvæmar upplýsingar um húsaskipan og staðsetningu mannvirkja á 19.öld, eru ekki rannsakaðar skipulega á stigi svæðisskráningar þar sem nákvæmni og fjöldi slíkra upplýsinga er tilviljanakenndur og erfitt að hafa upp á þeim þegar stór svæði eru könnuð. Heimildir af þessu tagi eru hins vegar oft kannaðar á stigi aðalskráningar. Í öðru lagi getur svæðisskráning ekki gefið nákvæmar upplýsingar um staðsetningu allra minjastaða og í þriðja lagi er ekki hægt að segja til um ástand eða afdrif allra minjastaða á grunni svæðisskráningar. Nákvæmra upplýsinga um þessi atriði er ekki hægt að afla nema með vettvangsathugun, en á grunni svæðisskráningar má hins vegar gefa góða mynd af dreifingu og ástandi fornleifa á skráningarsvæðinu.

Helstu heimildaflokkar sem nýttir eru við svæðisskráningu eru eftirfarandi:

JARÐABÆKUR: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* er helsta og ítarlegasta verk sinnar tegundar og grundvallarheimild um sögu byggðar á Íslandi. Við svæðisskráningu er þó einnig stuðst við *Jarðatal Johnsens* frá 1847, og er númerun jarða og minjastaða grundvölluð á því riti. Í þessum ritum má oft finna ítarlegar upplýsingar um búsetu á viðkomandi jörðum, staðhætti, landgæði og hlunnindi. Þau gefa einnig allgóða mynd af dreifingu byggðar á skráningarsvæðinu, og með því að bera jarðabækur saman við jarða- og landamerkjaskjöl fæst gróf mynd af þróun byggðar, skiptingu jarða og breytingum á eignarhaldsfyrirkomulagi. Þessar heimildir geta að jafnaði ekki um

einstaka minjastaði, aðra en bæjarstæði og stöku sinnum selstöður og námur eins og mótak eða torfristu.

TÚNAKORT: Um 1920 voru gerðir uppdrættir í mælikvarðanum 1:2000 af tünnum svo til allra jarða á Íslandi. Kortin eru allmisjöfn að gerð enda eftir mismunandi mælingamenn. Öll sýna þau þó mörk túnanna og langoftast er staðsetning bæjarhúsa og útihúsa innan þeirra sýnd, en yfirleitt engin hús utan túns. Einnig eru ritaðar á kortin upplýsingar um stærð túna í fermetrum og/eða dagsláttum, hversu stórt hlutfall þeirra var þýft, og stærð matjurtagarða. Túnakort eru til fyrir alla bæi í Laxárdalshreppi nema Höskuldsstaði og voru þau gerð árið 1917.

ÖRNEFNASKRÁR: Söfnun og skráning örnefna hófst á seinni hluta 19. aldar og þá fyrst og fremst í samhengi við skýringar fornrita. Það var hins vegar ekki fyrr en eftir 1920 að skipuleg skráning allra örnefna á einstökum jörðum hófst að marki. Örnefnaskráning varð síðan eitt af aðalverkefnum Þjóðminjasafnsins en Örnefnastofnun Íslandsið er nú í umsjá Örnefnastofnunar Íslands. Ekki eru til sérstakar örnefnaskrár fyrir allar þær jarðir sem nefndar eru í jarðatalinu og geta skrár fyrir einstaka jarðir stundum verið hlutar af örnefnaskránnágrannajarða. Misjafnt er hversu nákvæmlega er getið um rústir í örnefnaskránná en sjaldgæft er að höfundar láti alveg hjá líða að minnast á mannvirkjaleifar. Þar kemur auðvitað aðallega til að margar rústir bera nöfn og eru auk þess fastir punktar í landslaginu sem hægt er að miða við í lýsingu þess. Sjaldgæft er þó að fornleifum sé lýst mjög nákvæmlega í þessum skránná og langoftast getið um þær í framhjáhlaupi eða til skýringar. Örnefnaskrár eru engu að síður stærsta og heildstæðasta safn upplýsinga um fornminjar sem völ er á, en helstu gallar þeirra er að ekki er hægt að treysta því að fullt samræmi sé á milli skránná þar sem þær eru samdar af ólíku fólki á ólíkum tímum. Höfundar þeirra eru auk þess oft of staðkunnugir þannig að lýsingar þeirra verða illskiljanlegar þeim sem ekki eða lítið þekkir til. Fyrir jarðir í Laxárdalshrepp er til ríkulegt safn örnefnaskránná. Örnefnaskrár af einhverju tagi til fyrir flestar jarðanna og fleiri en ein fyrir sumar þeirra.

FORNLEIFASKÝRSLUR: Í lok 19. aldar var gert mikið átak á vegum Hins íslenska fornleifafélags í að kanna íslenska fornleifastaði og voru það einkum staðir sem tengdust frásögnum fornrita sem þóttu athyglisverðir. Þar sem Dalasýslan kemur nokkuð við sögu íslenskra fornsagna þótti svæðið snemma áhugavert. Þangað fóru fornfræðingar í leiðangra og nokkrir sögufrægir staðir voru rannsakaðir.

AÐRAR ÍTARHEIMILDIR: Ýmsar aðrar ítarheimildir eru nýttar við svæðisskráningu fornleifa. Þær heimildir sem iðulega er stuðst við eru *Íslenskt fornbréfasafn* og *Íslensk fornrit*, s.s. Landnámabók, Íslendingasögur og Sturlunga. Auk þess er farið í gegnum ferðasögur, t.d. ferðabækur Ólafs Olavíusar og Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar. Þjóðsögur eru annar flokkur heimilda sem nýttur er við svæðisskráningu, en eitt þeirra rita sem þjóðsagnasafnarinn Jón Árnason studdist við í þjóðsagnasafni sínu er einmitt upprunnið í Dalasýslu. Það er Álfarit Ólafs Sveinssonar bónda í Purkey, en þar er að finna safn sagna sem tengjast Breiðafjarðareyjum- og sveitum. Að lokum er síðan leitað fanga í öðrum heimildum sem á einhvern hátt tengjast svæðinu sem um ræðir. Hér er t.d. um að ræða ævisögur og átthagarit af ýmsu tagi. Þessi hluti heimildavinnunnar er eðlilega mjög misjafn frá einu svæði til annars bæði hvað umfang og gæði snertir.

2. Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra

Í Laxárdalshreppi voru skráðar 769 fornleifar á 26 lögbýlum skv. skilgreiningu Johnsens.¹ Auk þessara jarða sem töldust lögbýli um miðja 19. öld þegar jarðabókin var gerð voru tveimur bæjum til viðbótar gefin sérstök númer. Annað þeirra er Rútsstaðir, sem virðist hafa verið í byggð frá fornu fari allt fram á 18. öld og þótti því eðlilegt að það hefði sérstakt jarðanúmer. Hinn bærinn er Pálssel sem byggðist upp örfáum árum eftir að jarðabókin er rituð eða eftir miðja 19. öld úr landi Sólheima. Bærinn er sæmilega stór og honum fylgja fjölmargir minjastaðir og því var það talið einfaldara að gefa honum sérstakt jarðanúmer. Því eru skráðar jarðir alls 28 talsins. Á hverri þeirra eru um 27 minjastaði að meðaltali. Raunverulegur fjöldi skráðra fornleifa á jörð er þó mjög misjafn og helst í hendur við eðli og stærð jarðanna. Í Laxárdalshreppi eru flestar skráðar fornleifar jörðinni Ljaskógum, eða 90, enda um stóra jörða að ræða. Fæstar voru hins vegar en fæstar á hjáleigunni Hrappsstöðum, eða 8 fornleifar.

Við skráningu minja er notast við tvennskonar flokkun. Í fyrsta lagi eru fornleifarnar flokkaðar eftir eðli sínu (tegund), en með því er reynt að greina á milli hvort á staðnum sé mannvirki, hvort aðeins er vísbending um að mannvirki sé eða hafi verið á staðnum, hvort um er að ræða stað sem tengist þjóðsögum eða markverðum atburðum, eða náttúruminjar sem hafa menningarsögulegt gildi. Innan hvers flokks er síðan reynt að greina frekar eftir gerð. Flokkun af þessu tagi kemur ekki nema að takmörkuðu gagni við svæðisskráninguna, vegna þess að þær heimildir sem stuðst er við eru yfirleitt ekki svo nákvæmar að hægt sé að sjá hvort mannvirki er enn á þeim stað sem lýst er, eða hvort mannvirki hefur nokkurn tíma verið á meintum minjastað. Þessi flokkun kemur því fyrst verulega að gagni eftir að farið er á vettvang en á svæðisskráningarstigi er algengast að annað hvort séu vísbendingar um fornleifarnar örnefni eða frásögn úr heimildum.

Nokkrar helstu tegundir skráðra fornleifa í Laxárdalshreppi má sjá í töflunni hér að neðan.

¹ Johnsen 1847, 166.

Bæjarhóll	32	Heimild	485
Bæjarstæði	1	Þjóðsaga	25
Varða	82	Örnefni	113
Áletrun	5	Sögustaður	4
Álagablettur	1	Gripir	8

Í öðru lagi eru reynt að flokka tegundir fornleifa eftir hlutverki. Til dæmis er tegundin “bæjarhóll” þannig greind með hlutverkið “bústaður” og tóft í túni getur haft ýmis hlutverk s.s. hesthús, fjárhús o.s.frv., varða getur t.d. þjónað hlutverki eyktamarks, samgöngubótar eða landamerkis og örnefni eins og *Naustavík* vísað á mannvirki með hlutverkið naust. Hið sama á við um greiningu hlutverka og tegunda, þau er oft ekki hægt að ráða af þeim heimildum sem svæðisskráningin byggir á. Við vettvangsathugun er oftast hægt að varpa skýrara ljósi hlutverk forminja, bæði útfrá athugun á gerð fornleifanna og útfrá munnlegum heimildum, þ.e. með aðstoð staðkunnugra heimildamanna.

Helstu hlutverk skráðra fornleifa í Laxárdalshreppi má sjá í töflunni hér að neðan:

Búsetuminjar		Kirkjur og legstaðir	
Bústaðir	40	Legstaðir	15
Býli	7	Kirkjur	2
		Hálfkirkja/útkirkja	2
Minjar um jarðrækt			
Kálgarðar	4	Útgerðarminjar	
Akrar	1	Naust	2
Áveita	8	Lendingar	3
		Uppsátur	1
Búnaðarminjar innan túns		Hjallar	1
Útihús (óskilgreind)	47		
Fjárhús	12	Samgönguminjar	
Lambhús	2	Leiðir	70
Hesthús	6	Vöð	51
Fjós	24	Brú	4

Geitakofi	2	
Túngarðar	11	Samkomuminjar
Smiðja	4	Þingstaðir 1
Mylla	4	
Kvíar	22	(Þjóð)sögustaðir
		Huldufólksbústaðir 12
		Draugar 5
		Tröll 3
Búnaðarminjar utan túns		Aðrar búsetuminjar
Stekkir	47	Brunnar 12
Sel	26	Vatnsból 2
Smalakofar	17	Mylla 4
Réttir	13	Þvottalaugar/þvottastaðir 3
Beitarhús	1	
Mógrafir	30	Aðrar minjar
Torfristur	13	Landamerki 28
		Óskilgreinanlegt 161
		Eyktamörk 15

2.1. Bæjarhólar og bæjarstæði

Yfirleitt hafa bæir staðið á sama stað öldum saman, jafnvel allt frá landnámsöld til þessarar og hafa þá myndast bæjarhólar, samsettir úr byggingaleifum og mannvistarlögum. Í bæjarhólum er mestra og fjölbreytilegastra fornminja að vænta. Í þeim er geymd saga daglegs lífs kynslóðar á kynslóð ofan og í þeim er flesta forngripi að finna. Bæjarhólar eru því mikilvægasta tegund fornleifastaða og brýnt að koma í veg fyrir að þeir verði eyðileggingu að bráð. Vandinn við bæjarhóla er hins vegar sá að í meirihluta tilfella er enn búið á þeim og víða hafa steypuhús með djúpum kjöllum verið byggð á þeim og skemmt að meira eða minna leyti. Skemmdir bæjarhólar geta þó engu að síður verið markverð rannsóknarefni og er mikilvægt að reynt verið að finna leiðir til að fylgjast með framkvæmdum á þeim, enda skýrt í lögum að ekki megi raska þeim. Sjaldnast er hægt að komast að því hvort bæjarhólar eru óskemmdir eður ei, nema við vettvangsathugun. Oftast eru þó til upplýsingar um hvort bæjarhús hafi verið flutt og má ganga útfrá því, að þar sem hús hafa ekki verið flutt séu bæjarhólar meira eða minna

raskaðir. Á skráningarsvæðinu má ætla að ekki séu margir óhreyfðir bæjarhólar, en þó gætu þeir verið nokkrir, þar sem bæir hafa verið fluttir til, eða lagst í eyði. Ekki er þó hægt að leggja mat á ástand þeirra fyrr en á stigi aðalskráningar.

2.2. Útihús

Fyrir utan bæjarhúsin sjálf voru peningshús helstu byggingar á hverri jörð. Í Laxárdalshreppi eru skráð 93 útihús. Eins og víðast á Íslandi voru útihús dreifð um túnin. Af þeim sem greind voru eftir hlutverki voru flest fjós, en einnig hefur verið nokkuð af hest- og fjárhúsum. Fjós voru reyndar oft ekki sérstakar byggingar heldur hluti af bæjarhúsunum og má því ætla að fjöldi þeirra hafi oft verið meiri en skráningar gefa til kynna.

Útihús virðast oftast hafa staðið á sömu stöðum um aldir og hafa á slíkum stöðum myndast litlir rústahólar. Fyrir einni öld síðan voru langflestar byggingar á Íslandi peningshús, en þeim hefur fækkað meira síðan en nokkurri annarri tegund mannvirkja. Ástæðan er fyrst og fremst túnrækt með stórvirkum vinnuvélum en einnig hafa yngri peningshús úr steypu víða verið byggð ofan á eldri útihúsarústum.

Hlöður urðu ekki algengar á Íslandi fyrr en undir lok 19. aldar eða í byrjun þeirrar 20. og munu hey víðast hafa verið geymd í stæðum eða gryfjum við útihús, þótt ekki séu glöggar heimildir um þetta. Auk þess má gera ráð fyrir því að einhver landshlutamunur hafi verið á þessu, enda aðstæður ólíkar. Í Laxárdalshreppi fundust engar vísbendingar um heygeymslu við yfirferð heimilda en ekki er ólíklegt að slík mannvirki leynist þar og komi í ljós við vettvangsathugun.

2.3. Tún og garðar

Túngarðar hafa verið byggðir um tún allt frá landnámi. Á seinni öldum virðist hleðslu og viðhaldi túngarða víða talsvert hafa verið ábótavant. Á 19. öld var þó rekinn áróður fyrir túngarðshleðslum. Í Laxárdalshreppi eru heimildir til um 11 túngarða. Oft er ekki hægt að dæma af heimildum um hvort garðar þessir eru fornir, en líklegast verður að telja að margir séu þeir frá 19. öld. Auk eiginlegra tún- og vörslugarða sem gerðir voru til að hlífa túnunum við ágangi búpenings voru víða um land hlaðið talsvert af gördum, til að verja tún

og hús fyrir skriðuföllum eða ágangi sjávar. Á skráningarsvæðinu er þó enginn slíkur varnargarður skráður.

Heimildir um jarðrækt á svæðinu má rekja allt aftur til landnámsaldar, en á 18. öld var Dalasýsla vettvangur frumkvöðlastarfs og vakningar Magnúsar Ketilssonar í þágu bættrar landnýtingar og ræktunar. Magnús Ketilsson (1732-1803) var sýslumaður í Dalasýslu frá 1754 til dauðadags og bjó að Melum 1758-1762 og síðan í Búðardal til æviloka. Magnús var mikill áhugamaður um jarðrækt, umbætur í landbúnaði og hagnýtingu lands og stundaði sjálfur tilraunastarfsemi í þá veru. Auk þessa liggur eftir hann fjöldi rita um þessi efni. Meðal þess sem Magnús lagði áherslu á og hvatti bændur til voru beitarskipti og skipting haga, bættan og skipulegan áburð túna, notkun færikvíá, framræslu- og áveitugerð, garðhleðsla, uppgræðsla lands og aukin matjurtaræktun. Sjálfur gerði hann margvíslegar tilraunir með matjurtarækt í Búðardal og meðal þeirra tegunda sem hann ræktaði voru grænkál, gulrófur, gulrætur, hreðka, hvítkál, hvönn, rauð jarðepli, karsi, kervill, kúmen hvítur laukur, næpur, pastinakka, piparrót, rauðrófur, salat, salvía, savoj kál, spínat og steinselja².

2.4. Kvíar og stekkir

Á flestum stöðum landsins lögðust fráfærur af um og upp úr aldamótunum 1900. Skráðir stekkir á svæðinu eru nokkuð margir eða 47. Ekkert er hægt að fullyrða um útlit þessara tófta fyrr en eftir vettvangsrannsókn en stekkir eru oft einfaldar girðingar eða tóftir með litlu hólfi (lambakró) á einni hlið eða við annan enda. Sumstaðar hafa myndast litlir túnblettir í kringum stekki, sem voru slegnir. Kvíar voru yfirleitt mun nær bæ en stekkirnir og oft beinlínis í túnjaðri. Ekki hafa það alltaf verið hlaðnar kvíar, heldur aðeins ákveðinn staður þar sem ær voru mjaltaðar og sumstaðar voru færikvíar notaðar, sérstaklega þegar komið var fram á 20. öld. Í Laxárdalshreppi eru skráðar 22 kvíar. Kvía er ekki getið á öllum jörðum og er líklegasta ástæðan sú að færikvíar voru mikið algengari í seinni tíð og hafa sennilega ekki staðið á sama stað nema nokkur ár í einu.

Aðrar minjar sem tengjast mjaltaám eru smalakofar. 17 slíkir eru skráðir en líklegt er að smalakofar og –skýli hafi verið á fleiri stöðum og jafnvel nokkrir á jörð því algengt

² Sjá t.d. Sturla Friðriksson “Magnús Ketilsson sýslumaður frumkvöðull bættrar nýtingar landsgæða á átjándu öld”

hefur verið að nýir smalar byggðu sinn eigin kofa frá grunni. Smalakofar eru undantekningarlítið við staði sem hátt ber og víðsýnt er.

2.5. Beitarhús og sel

Beitarhús voru stundum reist á tóftum gamalla býla og selja svo segja má að hlutverk sumra tóftanna hafi verið margþætt í aldanna rás. Einungis eitt beitarhús er skráð í hreppnum, en aftur á móti eru 26 sel skráð á svæðinu. Þess er sjaldnast getið hve lengi haft var í seli en seljabúskapur leið víða undir lok snemma á 19. öld. Seljarústir eru yfirleitt skráðar á stærri jörðum, kirkjujörðum og stærri býlum, sem eiga land til fjalla eða afréttarlanda. Mörg rannsóknarefni eru enn óleyst varðandi seljabúskap. Ekki hefur enn verið ráðið fram úr hvernig greina megí muninn á selbyggingum og byggingum þar sem búið var allt árið og er það eitt af mikilvægari verkefnum íslenskrar fornleifafræði. Sömuleiðis er lítið sem ekkert vitað um mismunandi tegundir seljabúskapar.

2.6. Engjar og áveitur

Fram á þessa öld var stór hluti heyafla hvernar jarðar fenginn á engjum. Af örnefnaskránni sést að menn hafa oft leitað langt eftir örlitlum heytuggureytingi og móar hafa verið slegnir þar sem nú sprettur lítið sem ekkert gras. Bestu engjarnar voru þó flæðiengjar þar sem vatn flæddi yfir öðru hvoru. Þar sem flæðiengjar voru ekki frá náttúrunnar hendi var vatni víða veitt á móa og mýrar. Algengt var að veita bæjarlækjum á svæði utan við tún og gætu á nokkrum stöðum enn sést merki um stíflur og veituskurði sem byggðir voru í þessum tilgangi. Áveitur og framræsla voru eitt af því sem Magnús Ketilsson sýslumaður beitti sér fyrir meðal bænda á 18. öld og eru átta áveitur skráðar í Laxárdalshreppi.

2.7. Útgerðarminjar og veiðiminjar

Aðeins lítill hluti lands í hreppnum liggur að sjó og er fjöldi minja tengum sjósókn í samræmi við það. Gera má þó ráð fyrir að sjósókn hafi verið nokkur í Breiðafjörðinn, þó hún hafi varla verið umfangsmikil, og einnig er líklegt að einhverjar samgöngur farið fram á legi. Skráð voru tvö naust, þrjár lendingar, eitt uppátur og einn hjallur í Laxárdalshreppi.

2.8. Kuml og kirkjugarðar

Greftrað hefur verið í kirkjugörðum þar sem voru sóknarkirkjur og útkirkjur og jafnvel einnig við bænhús. Í Laxárdalshreppi er skráð kirkja í Hjarðarholti og er hún nefnd í kirknaskrá biskups frá um 1200.³ Einnig er skráð útkirkja á Ljáskógum og hálfkirkja á Svarðhóli. Að auki var hálfkirkja að Svarðhóli. Í hreppnum eru 15 legstaðir skráðir en ekkert bænhús. Aðeins ein sókn virðist hafa verið í Laxárdalshrepp, Hjarðarholtssókn.

Sagnir og munnmæli um legstaði fornanna er víða að finna og tengjast þær oft á tíðum ákveðnum stöðum í landinu, s.s. hólum. Oft á tíðum eru þessir meintu fornmannahaugar ekki annað en náttúrumyndanir, en á öðrum stöðum gæti hafa geymt þekking um mannabeinafundi eða gripa sem sagan hefur síðan spunnist frá. Af þeim 15 legstöðum sem skráðir eru í hreppnum eru tvö kuml.

2.9. Samgönguminjar

Talsvert er skráð af samgönguminjum í hreppnum eða 69 leiðir, 51 vað og fjórar brýr. Skráðar leiðir í hreppnum eru mjög margar. Flestar liggja þær innan héraðsins, milli bæja eða innan einstakra jarða, en einnig eru nokkrar þjóðleiðir til nágrannabyggða. Má telja ljóst að sá fjöldi leiða sem skráður er innan jarða gefi ekki alveg raunsæja mynd. Margar leiðir hafa sennilega legið milli jarða þó þess sé ekki getið í heimildum en hins vegar kann á móti að koma að fleira eitt örnefni geta átt við einu og sömu leiðina. Það er því líklegt að tala þeirra breytist nokkuð við aðalskráningu.

³ Kirknaskrá Páls: DI XII, 12

3. Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu

Eins og þegar hefur verið minnst á, þá eru líkur á að meirihluti fornleifa innan túna á skráningarsvæðinu hafi verið eyðilagður á 20. öld og að nú sjáist aðeins brot þeirra rústa sem áður sást til á yfirborði. Það er helst á eyðijörðum og inn til dala á smærri kotbýlum eða hjáleigum sem lítið hefur verið búið á 20. öldinni að líklegt verður að teljast að ósnertar minjar megi enn greina svo einhverju nemi. Skilvirk minjavernd verður að byggja á vettvangsathugunum þar sem tekið er tillit til þeirra minja sem enn sjást sem og þeirra sem ekki sjást lengur á yfirborði en kunna að leynast undir sverði. Við vettvangsathugun finnast einnig oft mikið af minjum sem hvergi er getið í heimildum og ekki er óalengt að minjastöðum fjölgi um 20-35% við vettvangsskráningu. Samkvæmt því mætti ætla að minjar í Laxárdalshreppi séu a.m.k. fleiri en 920.

Benda má á nokkur atriði sem vert er að hafa í huga við áætlanagerð og skipulag byggðar. Flestar fornleifarnar er að finna á gömlum bæjarstæðum sem oftast en ekki er enn búið á. Mikilvægt er að reynt verði að takmarka framkvæmdir á slíkum stöðum og jafnframt að fagaðilar fylgist vel með því raski sem nauðsynlegt er. Dregið hefur úr framkvæmdum í landbúnaði á undanförunum árum og stafar þeim tóftum sem enn eru sýnilegar því ekki jafnmikil hætta og áður af nýbyggingum, framræslu og túnasléttun. Mikill hluti slíkra tófta eru stekkir, beitarhús, eyðikot og sel og hafa margar þeirra kynningargildi. Brýnt er að komið verði í veg fyrir frekari eyðileggingu slíkra minja. Auk vegagerðar og línulagna stafar fornleifum nú helst hætta af skógrækt og aukinni sumarbústaðabyggð auk þess sem nýbyggingar og framkvæmdir ógna fornleifum. Aukin skógrækt er vaxandi áhyggjuefni fyrir minjavernd á Íslandi og brýnt er að fundnar verði leiðir til að koma í veg fyrir að fornleifar spillist af völdum skógræktar. Skógur eyðileggur þó fornleifar ekki á sama hátt og skurðgröfur. Rætur trjáa sprengja vegghleðslur og afmynda rústir þannig að erfitt verður að átta sig á þeim á yfirborði eða kanna þær með uppgrefti. Það er þó ekkert sem segir að hagsmunir skógræktar og minjavörslu geti ekki farið saman. Fornleifar þekja aðeins brotabrot af heildarflatamáli mögulegs skógræktarlands og ætti að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Slíkt krefst þess aðeins að fornleifastaðir séu þekktir og að skógurinn sé hirtur þannig að hann sái sér ekki

sjálfur í tóftir á auðum svæðum. Byggingar sumarbústaða geta einnig valdið alvarlegum spjöllum á fornleifum ef ekki er farið að með gát. Þar gildir hinsvegar það sama og með skógrækt. Ef fornleifastaðir eru þekktir á að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Augljóst er að með lágmarkskynningu og viðhaldi geta fornleifastaðir aukið útivistargildi sumarbústaðalanda og því réttara að líta svo á að fornleifar auki verðmæti þeirra, frekar en að þær standi í vegi fyrir framkvæmdum.

Ekki verður tekið tillit til fornleifa á skógræktarsvæðum, sumarbústaðalöndum eða þar sem aðrar framkvæmdir eiga sér stað nema fornleifastaðir hafi verið rannsakaðir á vettvangi og staðsetning þeirra færð inn á kort. Það er þess vegna brýnt að gerðar séu vettvangsathuganir á fornleifum á svæðinu. Það svæði sé hér um ræðir hefur verið byggt frá landnámsöld og er auk þess vettvangur ýmissa atburða bæði í fornsögum okkar og sögu seinni tíma. Margir athyglisverðir minjastaðir eru á skráningasvæðinu og ljóst að miklu fleiri munu koma fram í dagsljósið við vettvangsathugun. Gera má ráð fyrir að mikið af stöðum sé í hættu og því brýnt að skrá fornleifar á vettvangi svo hægt sé að gera yfirlit um þá.

Nú friðlýstir minjastaðir eru í Lxárdalshreppi. Þrír þeirra eru meintar hofatóftir að Ljáskógum, Hrútsstöðum og Kambsnesi. Að auki eru leifar kirkjunnar á Ljáskógum friðlýstar. Tveir legstaðir í Laxárdal eru friðlýstir. Annar þeirra er Þórðarleiði á Lambastaðanesi á Lambastöðum og er sagt að þar sé haugur Þórðar godða landnámsmanns. Umhverfis hann voru samkvæmt heimildum merki sporöskjulaga garðs. Hinn legstaðurinn er á Höskuldsstöðum í túninu nálægt bæ. Nefnist hann Þorgerðarhóll og á Þorgerður Þorsteinsdóttir, móðir Höskuldar Dala-Kollssonar, að vera grafin þar. Á Hrútsstöðum er auk hofatóftarinnar friðlýst garðlag og tvær fornlegar tóftir sem liggja við hann friðlýst. Þá eru friðlýstar tóftir, sem taldar eru vera af fjósi Ólafs þá sem bjó að Hjarðarholti. Allir voru þessir minjarstaðir friðlýstir árið 1931.⁴ Mikilvægt er að ástand þessara staða verði kannað á vettvangi. Þar að auki eru á svæðinu fjöldi annarra minjastaða með mikið rannsóknar- og/eða kynningargildi. Má þar m.a. nefna hinn mikla fjölda minjastaða sem tengjast búskap, sérstaklega utan túns, s.s. sel og stekki. Einnig eru samgönguminjar stór hluti skráðra minja í hreppnum og eru þær verðugt rannsóknarefni.

⁴ Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar 1990, 30.

Það er ljóst að svæðið sem hér um ræðir hefur að geyma menningarsögulegar auðlindir sem sjálfsagt er að reyna að nýta til rannsókna, upplýsingar og kynningar. Forsenda þess er hins vegar sú að minjastaðirnir verði skráðir á vettvangi, svo unnt sé að greina þá og miðla þeim upplýsingum sem tiltækar verða til fólks. Auk þess er mikið magn ritaðra heimilda frá öllum tímum Íslandssögunnar sem tengist svæðinu með beinum og óbeinum hætti sem gefur kost á samtvinnun upplýsinga rit- og efnismenningar.

Heimildaskrá

Árbók Ferðafélags Íslands 1947: Dalasýsla. Þorsteinn Þorsteinsson tók saman. Reykjavík, 1947.

Biskupasögur I: *Biskupa sögur.* Fyrsta bindi. Kaupmannahöfn, 1858.

Biskupasögur II: *Biskupasögur.* Annað bindi. Kaupmannahöfn, 1878.

Björn Magnússon Ólsen. „Smávegir. II. Rúnasteinar“. Birtist í *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1899*. Reykjavík, 1899.

DI: *Íslenskt fornbréfasafn I-XVI.* Kaupmannahöfn/Reykjavík, 1857-1972.

FF: *Frásögur um Fornaldarleifar 1817-1823.* Sveinbjörn Rafnsson gaf út. Reykjavík, 1983.

Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar. Ágúst Ó. Georgsson tók saman. Reykjavík, 1990.

Heima er bezt: „Nafnlaus dalur með örnefni á hverju strái“. Jóhann Bjarnason skráði. Birtist í *Heima er bezt* [nr. 7]. ????

Hörður Ágústsson. „Fornir húsaviðir í Hólum“. Birtist í *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1978*. Reykjavík, 1979.

ÍF: *Íslensk fornrit I-.* Reykjavík, 1933-.

Íslenskar þjóðsögur og ævintýri. I-VI. Jón Árnason safnaði. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson önnuðust útgáfuna. Bókaútgáfan Þjóðsaga. Reykjavík, 1961.

JÁM VI: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VI. Dala- og Barðastrandasýsla.* Kaupmannahöfn, 1938.

JJ: J. Johnsen. *Jarðatal á Íslandi.* Kaupmannahöfn, 1847.

KEKH 2000: Kristján Eldjárn. *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi.* 2. útgáfa. Reykjavík, 2000.

KK II: Kristian Kaalund. *Íslenskir sögustaðir II.* Haraldur Matthíasson þýddi. Reykjavík, 1985 (kom fyrst út 1887).

Kristján Eldjárn. „Kléberg á Íslandi“. Birtist í *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1949-50*. Reykjavík, 1951.

Sigurður Vigfússon. „Um hof og blótsiðu í fornöld“. Birtist í *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1880 og 1881*. Reykjavík, 1881.

Sigurður Vigfússon. „Um hof og blótsiðu í fornöld“. Birtist í *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1882*. Reykjavík, 1882.

Sigurður Vigfússon. „Rannsókn í Breiðafjarðardölum og í Þórsnesþingi og um hina nyrðri strönd 1881.“ Birtist í *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1882*. Reykjavík, 1882.

Sigurður Vigfússon. „Rannsóknir á vesturlandi 1891“. Birtist í *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1893*. Reykjavík, 1893.

Skýrsla FÍ I: Skýrsla Forngripasafns Íslands I. Sigurður Guðmundsson tók saman. Kaupmannahöfn, 1868.

„Skýrsla um viðbót við Þjóðmenjasafnið árið 1913“. Birtist í *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1914*. Reykjavík, 1914.

Sturla Friðriksson (XX). „Magnús Ketilsson sýslumaður frumkvöðull bættrar nýtingar landsgæða á átjándu öld“ má nálgast á slóðinni: <http://vefnir.bok.hi.is/2003/SF.PDF>

Sturlunga: *Sturlunga saga* I og II. Örnólfur Thorsson ritstjóri. Reykjavík, 1988.

Sýslu og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1855: Dalasýsla. Einar G. Pétursson sá um útgáfuna. Reykjavík, 2003.

Óprentaðar heimildir:

Bænhúsaskrá OV: Orri Vésteinsson. Bænhúsaskrá.

Þjóðskjalasafn:

1917: Túnakort í Laxárdalshreppi.

Örnefnastofnun Íslands, Árnastofnun:

Einkennileg örnefni: Einkennileg örnefni í Hjarðarholti í Laxárdal o.fl. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Afréttarland Þorbergsstaða á Þverdal: Örnefnaskrá unnin upp úr örnefnaskrá Þorbergsstaða og endurbætt. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Dönustaðir: Örnefnaskrá Dönustaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Fjós: Örnefnaskrá Fjóss. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Gillastaðir: Örnefnaskrá Gillastaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Goddastaðir: Örnefnaskrá Goddastaða. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Gröf: Örnefnaskrá Grafar. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Gröf, sp. og svör: Svör svið spurningum um örnefnaskrá Grafar. Guðbjörg Sigðurðardóttir og Ríharður Jóhannsson skráðu. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Hamrar: Örnefnaskrá Hamra. Örnefnastofnun.

Ö-Hjarðarholt: Örnefnaskrá Hjarðarholts. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-HjarðarholtJB: Athugasemdir Jóhanns Bjarnasonar við örnefnaskrá Hjarðarholts. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Hornsstaðir: Örnefnaskrá Hornstaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Hrappsstaðir: Örnefnaskrá Hrappsstaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Hrappsstaðir, aths. og viðb.: Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá Hrappsstaða. Guðrún S. Magnúsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Hróðnýjarstaðir, aths. og viðb.: Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá Hróðnýjastaða. Guðrún S. Magnúsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Hróðnýjarstaðir: Örnefnaskrá Hróðnýjastaða. Þorkell Einarsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Höskuldsstaðir: Örnefnaskrá Höskuldsstaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Höskuldsstaðir, aths.: Athugasemdir við örnefnaskrá Höskuldsstaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Kambsnes: Örnefnaskrá Kambsness. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Lambastaðir: Örnefnaskrá Lambastaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Lambastaðir, aths. og viðb.: Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá Lambastaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Leiðólfsstaðir: Örnefnaskrá Leiðólfsstaða. Jóhann Bjarnason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Leiðólfstaðir, aths.: Athugasemdir við örnefnaskrá Leiðólfstaða. Jóhann Bjarnason skráði.

Ö-Ljárskógar: Örnefnaskrá Ljárskóga. Hallgrímur Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Lækjarskógur: Örnefnaskrá Lækjarskógar. Ari Gísalson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Mjóaból: Örnefnaskrá Mjóabóls. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Pálssel: Örnefnaskrá Pálssels. Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Rútsstaðir: Örnefnaskrá Rútsstaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Saurar, svör: Saurar. Svör við spurningum. Jónas Jóhannsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Saurar: Örnefnaskrá Saura. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Sámsstaðir: Örnefnaskrá Sámsstaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Selsund: Örnefnaskrá Selsunds. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Sólheimar: Örnefnaskrá Sólheima. Jóhann Bjarnason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Spágilsstaðir: Örnefnaskrá Spágilsstaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Svalhöfði: Örnefnaskrá Svalhöfða. Jóhann bjarnason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Svalhöfði, aths.: Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá Svalhöfða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Svarfhóll: Örnefnaskrá Svarfhóls. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Vígholtsstaðir: Örnefnaskrá Vígholtsstaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Vígholtsstaðir, sp. og svör: Svör og spurningar um örnefnaskrá Vígholtsstaða. Sigurbjörn Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Þorbergsstaðir: Örnefnaskrá Þorbergsstaða. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Þrándargil: Örnefnaskrá Þrándargils. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands.